

*Красна К.Є.**Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ НЕОЯЗИЧНИЦТВА

У статті розглянуто основні предтечі та етапи розвитку неоязичництва. Історико-філософський розгляд неоязичництва дозволяє виявити його місце у соціокультурному процесі сучасності.

Ключові слова: неоязичництво.

Актуальність теми. Сьогодні, у зв'язку з наявністю найрізноманітніших релігійних проявів у нашому суспільстві, виникає потреба в дослідженні історії становлення, основних положень та етичних цінностей духовних надбань. Вагоме місце займає освоєння традицій народу, його духовних здобутків, національних цінностей. Важливим у цьому процесі є дохристиянський, язичницький спадок. Зокрема, існує тенденція до його відродження, актуалізації у формі неоязичництва.

Актуальність питання виникнення та розвитку сучасного язичництва породжене його впливом на соціальне, політичне та культурне життя суспільства.

Язичництво і неоязичництво є не цілком спорідненими, але дуже взаємопов'язаними поняттями. Неоязичництво є модернізацією архаїчних основ культури, своєрідним переосмисленням язичницького світогляду.

Неоязичництво відроджується не як точна копія язичництва, а є феноменом сучасності, який постав у зв'язку з сьогоденними потребами людини. Якщо язичництво має відношення до минулого і передує християнству, то неоязичництво розвивається в умовах християнської традиції і апелює до теперішнього і майбутнього.

Розвиваючись в інших соціокультурних умовах, неоязичництво має ряд своїх особливостей, що істотно відрізняється від давнього язичництва як продукту первісної епохи. Отже, між сучасними і споконвічними язичниками є велика різниця, породжена, умовами та середою розповсюдження.

Прихильники неоязичництва спираючись на архаїчні уявлення, прагнуть вирішити актуальні проблеми сьогодення і визначити своє майбутнє. Неоязичництво являє собою прояв нової релігійності, породженої суперечливістю сучасної свідомості, культури та соціально-політичної реальності і тому воно належить до однієї з типових різновидів нетрадиційних релігій.

Мета статті полягає у історико-філософському розгляді неоязичництва, аналізі основних етапів розвитку неоязичництва, виявлення його самобутності та місця у цивілізаційному контексті сучасності.

Основна частина.

Дослідники розходяться в думках щодо визначення хронології розвитку неоязичництва. Передумовами закладення основних засад неязичницької концепції були виклики часу, що поставали перед людством у вигляді питань, які потребували відповідей у різні періоди історичного розвитку. Передові розуми кожної епохи задавали

свій вектор у язичницькій тематиці. Тому означення шляху розвитку від перших витоків до новітніх проявів досить умовне.

Одним з реставраторів язичницького політеїзму вважається римський імператор Флавій Клавдій Юліан, небіж Костянтина Великого. Тому його і називали церковні історики Відступником. Він отримав елліністичне виховання, навчався у визначних філософів і риторів свого часу. Часи правління Юліана означені відродженням стародавньої релігії. Поновлювались язичницькі жертвоприношення, містерії та обряди, відновлювався античний пантеон богів. В боротьбі проти християнства Юліан прагнув створити сильну язичницьку церкву за зразком християнської. Ідеологія імперії повинна була будуватись на синтезі мітраїзму і неоплатонізму.

Філософію Гегеля можна віднести до однієї з філософських предтеч формування неоязичництва. Але це стосується лише бернського періоду, де його роботи «в своїй основній тенденції спрямовані проти християнської релігії» [5, с.38], тому що Гегелівська позиція щодо християнства та іпостасі Христа зазнавала змін. У «Народній релігії» Христос постає носієм «позитивності», на відміну від «Життя Ісуса». У «Позитивності християнської релігії» Гегель повертається до первісної точки зору, у роботі «Дух християнства» знову від неї відмовляється. Тепер носієм «позитивності» стає іудейська релігія.

Антихристиянська традиція філософії Гегеля звучить у працях «Народна релігія та християнство» 1792 року та «Позитивність християнської релігії» 1796 року. Критикуючи історичне християнство, позитивність якої «збігається із захистом деспотизму і гноблення» [6, с.33], Гегель вважав, що суспільству потрібна релігія, яка позбавлена теологічної догматики і фанатизму, яка освячує соціальні чесноти людей. Ідеал "народної релігії" Гегель бачив у язичництві давніх греків, які «були релігіями свободи та людської гідності» [6, с.33]. Він мріяв про встановлення в Німеччині республіканського ладу, при якому необхідна нова форма "народної релігії".

Теологія «смерті Бога» зробила значний внесок у формування язичницьких тенденцій. Дані ідеї присутні у філософії Ф. Ніцше. «Найбільше з нових подій — що "Бог помер" і що віра в християнського Бога стала чимось не вартим довіри — починає вже кидати на Європу свої перші тіні. <...> Насправді, ми, філософи і "вільні розуми", відчуваємо себе при вісті про те, що "старий Бог помер", як би осіяні новою ранковою зорею; наше серце сповнюється при цьому подякою, подивом, передчуттям, очікуванням, — нарешті, нам знову відкритий горизонт, навіть якщо він і затуманений; нарешті, наші кораблі знову можуть пуститися в плавання, готові до всякої небезпеки; знову дозволений всякий ризик пізнання; море, наше море знову лежить перед нами відкритим; мабуть, ніколи ще не було настільки "відкритого моря"»[9]. Фраза Ф.Ніцше "Бог помер" констатувала факт загального охолодження до християнства у Німеччині того часу. Ф.Ніцше розумів всю складність ситуації, коли суспільство і культура втратили духовні орієнтири і вічні цінності.

Християнство, на думку Ф.Ніцше, «взяло сторону всіх слабких, принижених, невдах, воно створило ідеал з суперечності інстинктів підтримки сильної життя; воно внесло псування в самий розум духовно-сильних натур, так як воно навчило їх відчувати вищі духовні цінності як гріховні, що ведуть до омани, як спокуси» [8, с.423].

Проблематика «смерті Бога» Ф.Ніцше як кризи традиційної європейської культури і філософії розгортається в середині ХХ століття. Цей період знаменується проголошенням радикального розриву традиційної та сучасної епох європейської думки, в зв'язку з чим порушується питання «смерті Бога» як вираження сучасної європейської свідомості, яка залишилась без своєї опори в традиційній релігійній вірі. За М. Хайдеггером, «смерть Бога» означає зникнення області трансцендентного, кінець епохи метафізики, де «надчуттєвий світ цілей і заходів вже не пробуджує і не несе на собі життя» [3, с.171], а разом з нею — критичний перелом в усій історії європейського мислення, де «починається усвідомлення радикальної переоцінки колишніх вищих цінностей» [3, с.165], і де «людина переходить з таким усвідомленням в іншу історію» [3, с.165].

Ідея «смерті Бога» в подальшому отримує свою реалізацію в американській модерністській теології «смерті бога» Т. Альтицера, якого вважають засновником теології смерті бога.

Як був впевнений Т. Альтицер, «смерть Бога — єдиний шлях, який веде у ХХ століття» [2, с.22], це «рятівна подія, прийняття якої засвідчує про справжню есхатологічну християнську віру» [2, с.15]. Він наголошував, що сенс нового розуміння релігії заключається в рішучості «покинути цілком релігійну форму християнства», навіть якщо вона «містила в собі майже все, що християнство деколи знало як віру» [2, с.40].

Т. Альтицер заявляв, що радикальні християни шукають «набуття справжнього Ісусу в духовній або універсальній формі, призиваючи наступ апокаліптичної або остаточної ери Святого Духу» [2, с.25]. Він писав, що відкидаючи і культ, і доктрину, ці християни відрікаються від трансцендентного Бога, оскільки істинно радикальна віра як реалізація спокутої місії Христа пролягає через смерть Бога [2, с.25]. З цієї події, яка являється і історичною, і рятуючою, як вважав Т.Альтицер, починається Втілення Слова, яке знаходиться в процесі відновлення всіх речей «перетворюючи їх з тим, щоб вони могли пересуватись у напрямку Кінця» [2, с.18].

В подальшому концепція Т.Альтицера стала одним з напрямків радикальної теології в рамках так називаємої теології «смерті Бога». Праці Т.Альтицера «Самовтілення Бога» (1977), «Історія як Апокаліпсис» (1985), «Генезис і Апокаліпсис» (1990), «Генезис бога» (1993) викликають інтерес в умовах постмодерністської кризи західної філософії та культури.

Етап розвитку неоязичництва 30-40-х рр. ХХ століття пов'язаний з кризою позитивізму та розгортанням проявів ірраціоналізму в європейській духовності. Також існує думка, що стан країн після Першої Світової Війни спровокував пошук національної ідеї, що вплинуло на відродження язичницьких рухів.

Розвиток неязичницького напрямлення в рамках філософії пов'язаний з діяльністю Франкфуртської школи. Кінець 1920-х рр. і початок 1930-х рр. ознаменовані її появою та оформленням. Франкфуртська школа функціонувала на базі франкфуртського Інституту соціальних дослідів та «Журналу соціальних дослідів», якими керував М. Хоркхаймер. Найбільш якими представниками, окрім М. Хоркхаймера, були Т. Адорно, Г. Маркузе, Е.Фромм, Ю. Хабермас. Аналізу сучасного технологічного суспільства присвячена робота "Діалектика Просвітництва", написана Т.Адорно і М.Хоркхаймером.

Головною рисою Просвітництва, на думку представників Франкфуртської школи, є самодеструкція, що пронизує всі сфери соціокультурного буття, серед яких найбільш руйнівними стають технологічна і політична сторони життя суспільства. «Просвітництво в широкому сенсі слова переслідувало мету звільнити людину від страху, щоб зробити його володарем. Але освітлена земля сяє світлом тріумфальної поразки. Саморуйнування неминуче, бо просвіта паралізована "страхом перед істиною"» [4].

В результаті появи техніки як посередника між людьми, між людиною і природою відбувається ускладнення взаємодій. На посилення людського впровадження природа відповідає руйнуванням людського світу. Тому «історія цивілізації є історія інтроверсії, становлення інтровертивної жертви. Іншими словами: історія самозречення» [1, с.75].

XX століття відзначилося діяльністю Римського клубу — міжнародної неурядової організації, діяльність якої спрямована на стимулювання вивчення глобальних проблем, до складу якої входять представники світової політичної фінансової, культурної та наукової еліти. Заснована в 1968 італійським менеджером і громадським діячем А. Печчеї. Основним «продуктом» діяльності Клубу є його доповіді, присвячені пріоритетним глобальним проблемам і шляхам їх вирішення, перспективам розвитку біосфери, положенню людини в сучасному світі, цінності життя і перспективи розвитку людства, ідеям гармонізації відносин людини і природи.

Серед теоретиків Римського клубу переважали думки, що вирішення екологічних проблем можливе через духовні зміни в людині. Засновник Римського клубу, А. Печчеї, пов'язував надію на виживання з якісним стрибком у свідомості. У книзі «Людські якості» він позначив його терміном "людська революція". Її результатом на думку А. Печчеї буде "новий гуманізм", що складається в усвідомленні людиною глобальних проблем і радикальною зміною його поведінки по відношенню до природи [10, с.211].

Наступний етап розвитку неоязичництва відбувається в рамках постмодернізму. Постмодерністська революція підносила нові норми і цінності в науці, культурі, мистецтві. Вектори філософії постмодернізму були направлені на дохристиянську язичницьку чуттєвість і нові форми ірраціонального досвіду. Філософський постмодернізм намагається подолати християнську спадщину в європейській цивілізації. Весь культурний досвід Європи проголошується невдалим, кризовим, оскільки він функціонує на ґрунті західного християнства. Джерела тоталітарного мислення постмодерністи бачать саме в християнстві. Існує навіть визначення постмодернізму як "постхристиянства" [7, с.407].

У 1970-80-х рр. виникає «нова права філософія», яка закликає до неоязичницького світогляду, завдяки якому відбудеться радикальне повалення існуючого типу раціональності та гуманізму, які призвели до кризи в культурі Європи. Неоязичницька філософія пов'язується з іменами А. де Бенуа і його прихильників (Ж. Дюмезіль, Ж. Урдена, М. Дрюона, Ж. Берж'є, І. Бло, М. Понятовського, Ж. Жіоно, П. Массарі, П. Шоню та ін.)

Висновки. Неоязичництво є яскравим і цікавим феноменом, що характеризує ментальність сучасної людини. Виникненню предтеч, що культивують язичницькі естетику і систему цінностей, сприяли соціальні процеси, що відбувались в суспільстві.

Ідеологія неоязичництва в більшості формувалась на антихристиянській основі. Язичництво, східне і західне, мислилося як протилежність християнській традиції. Воно

сприймалося як щось споконвічне, сутнісне, здатне привести суспільство до ідейного оновлення.

Також неоязичницькі тенденції є певною реакцією на проблеми цивілізації, які поставали перед людиною, зокрема тотальний наступ техногенної цивілізації, що створює передумови для включення механізму «ретроутопії». Окреслене коло предтеч появи неоязичництва, є відображенням процесів, які відбувались на різних етапах розвитку людства.

Література:

1. Адорно Т.В., Хоркхаймер М., Диалектика Просвещения. Философские фрагменты. – М. – СПб.: Медиум, Ювента.,1997. – С. 16-175.
2. Altizer T. J.J. The Gospel of Christian Atheism. — London. St. James s Place: Collins.,1967. – P.30- 65
3. Вопросы философии. Слова Ницше «Бог мертв» . – 1990. – №7. – с. 143- 176.
4. Гуревич П.С. [Електр. ресурс] // http://abuss.narod.ru/Biblio/antisery/antisery4_32.html
5. Lucacs G. Der junge Hegel. – Berlin., 1954, — 234 с.
6. Лукач Г. «Молодой Гегель и проблемы капиталистического общества» — М.: "Наука"., 1987. — 167с.
7. Мотрошилова Н. В. Критика" модерну "і" постмодернізм " / / історія філософії: Захід - Росія - Схід. кн. IV: Філософія ХХ століття. – М., – 2000. – 617с.
8. Ницше Ф. Сочинения в 2-х томах / перевод В. А. Флёровой — М.: «Мысль»,1990. — Т.2 — 832 с.
9. Ницше Ф. «Весела наука» [Електр. ресурс] // <http://www.nietzsche.ru/works/main-works/svasian/?curPos=2>
10. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 312 с.

Annotation

Kachan K. Background and development stages of neopaganism. The article describes the main issues and development stages of neo-paganism. Historical and philosophical investigation of neo-paganism reveals its place in the process of socio-cultural modernity.

Keywords: neo-paganism.

Кисельов О.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РОЗВИТОК МІЖПРАВОСЛАВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ⁹

Нинішня ситуація у православному середовищі України є результатом бурхливих подій релігійного життя першої половини 1990-х рр., у т.ч. постановня Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) у 1992 р., міграція духовенства із

⁹ Стаття написана в рамках виконання проекту № GP/F44/080 «Міжправославні відносини в Україні: зовнішньо-та внутрішньополітичні та соціокультурний аспекти», підтриманого грантом Президента України.